

Verbalna i neverbalna komunikacija u dječjem vrtiću

Bečko, Inga

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:878183>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-29**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODGOJITELJSKI STUDIJ

Inga Bečko

VERBALNA I NEVERBALNA KOMUNIKACIJA U DJEČJEM
VRTIĆU

Završni rad

Čakovec, rujan, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

UČITELJSKI FAKULTET

ODGOJITELJSKI STUDIJ

Inga Bečko

**VERBALNA I NEVERBALNA KOMUNIKACIJA U DJEČJEM
VRTIĆU**

Završni rad

**Ime i prezime mentora:
doc. dr. sc. Jasmina Dvorski**

Čakovec, rujan, 2021. godine

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Socijalne vještine	3
3. Dijete i igra	5
4. Komunikacija.....	8
4.1. Verbalna komunikacija.....	10
4.1.1. Oblici verbalne komunikacije.....	11
4.2. Neverbalna komunikacija	11
4.2.1. Komunikacijska okolina	13
4.2.2. Fizičke značajke osobe koja komunicira	13
4.2.3. Tjelesni pokreti i pozicioniranja	13
4.2.4. Geste	14
5. Komunikacija djece predškolske dobi.....	16
5.1. Razvoj neverbalnih znakova komunikacije kod djece predškolske dobi.....	16
5.1.1. Izraz lica	17
5.1.2. Pogled i kontakt očima	18
5.1.3. Gestikulacija	19
5.1.4. Govor tijela	20
5.1.5. Upotreba prostora	21
5.1.6. Tjelesni kontakt	21
5.2. Verbalna komunikacija kod djece predškolske dobi	22
6. Karakteristike dječje komunikacije u vrtiću	24
7. Dosadašnja istraživanja dječje komunikacije u vrtiću.....	27
8. Zaključak	32
Literatura	34

Popis slika.....	37
------------------	----

Sažetak

Komunikacija odraslih osoba, a osobito djece odvija se na različite načine s obzirom na želju da odrasli, ali i djeca izraze svoje želje, zadovoljstvo i potrebu za igrom (intrapersonalna komunikacija), prijateljstvom, druženjem i razvijanjem odnosa (interpersonalna komunikacija). Prilikom razvijanja odnosa koriste se mnogobrojni verbalni i neverbalni znakovi koje odrasli i djeca šalju u međusobnoj komunikaciji. Verbalna komunikacija obuhvaća formalni razgovor, formalne diskusije u grupi i neformalni razgovor. Verbalni znakovi su uglavnom očiti i jasni sugovornicima, a za neverbalne znakove odrasli i djeca moraju posjedovati sposobnost prepoznavanja i razumijevanja odnosno „čitanja“. Neverbalni oblik komuniciranja je nenamjieran, a kod djece koja pohađaju predškolske ustanove korištenje neverbalnih znakova je gotovo pa nesvjesno.

Igra je jedna od najbitnijih aktivnosti u dječjem vrtiću koja omogućuje odgajatelju da proučava dječju verbalnu i neverbalnu komunikaciju. Igram se djeca transformiraju i razvijaju, a neverbalnom komunikacijom se razvija dječja kreativnost, neovisnost i komunikacijske vještine govora.

Postojeća istraživanja predstavljena u ovom radu i ukazuju na karakteristiku dječje komunikacije u predškolskim ustanovama. Odgajatelji tijekom uočavanja oblika komunikacije promatraju dijete, njegove socijalne vještine, jasno verbalno izražavanje dječjih potreba, samoinicijativno sudjelovanje u tekućim aktivnostima te interes za drugu djecu i da s pozitivnim stavom pristupa drugoj djeci. Osim navedenog, u radu su predstavljeni i najčešći oblici neverbalnog komuniciranja u dječjim vrtićima kao što su geste, izrazi lica, gestikulacija, pogled i kontakt očima, govor tijela, tjelesni kontakt i upotreba prostora.

Ključne riječi: igra, komunikacija, predškolska komunikacija, socijalne vještine, verbalna i neverbalna komunikacija

Summary

Verbal and nonverbal communication in kindergarten

Communication between adults, and especially children, takes place in different ways, given the desire of adults, but also children, to express their desires, satisfaction and need for play, friendship, socializing and developing relationships. Numerous verbal and nonverbal cues sent by adults and children in communication with each other are used in developing relationships. Verbal communication includes formal conversation, formal group discussions and informal conversation. Verbal signs are mostly obvious and clear to the speakers, but for non-verbal signs adults and children must have the ability to recognize and understand or "read" those signs. The non-verbal form of communication is unintentional, and in children who are attending preschool, the use of non-verbal cues is almost unconscious.

Play is one of the most important activities in preschool that allows the educator to study children's verbal and nonverbal communication. Through play, children are transformed and developed, and non-verbal communication develops children's creativity, independence and verbal communication skills.

The existing research presented in this paper indicates the characteristics of children's communication in preschool institutions. During the observation of the form of communication, educators observe the child, his/her social skills, clear verbal expression of children's needs, self-initiative participation in current activities and interest in other children and if they approach other children with a positive attitude. In addition to the above, the paper presents the most common forms of nonverbal communication in kindergartens such as gestures, facial expressions, gesticulation, gaze and eye contact, body language, body contact and the use of space in preschool institutions. During the observation of the form of communication, educators observe the child, his/her social skills, clear verbal expression of children's needs, self-initiative participation in current activities

and interest in other children and if they approach other children with a positive attitude. In addition to the above, the paper presents the most common forms of nonverbal communication in kindergartens such as gestures, facial expressions, gesticulation, gaze and eye contact, body language, body contact and the use of space.

Key words: communication, game, preschool communication, social skills, verbal and nonverbal communication

1. Uvod

Čovjek je društveno biće kojemu je jedna od osnovnih životnih potreba razvijanje odnosa i komunikacije s drugim ljudima. Sudjelovanjem u svakodnevnim životnim situacijama kao što su rukovanje s neznancem ili osobom koju dobro poznajemo, vođenje dijaloga, sudjelovanje u igri i druge slične aktivnosti zahtjeva od nas da se koristimo verbalnom i neverbalnom komunikacijom odnosno verbalnim i neverbalnim znakovima. Verbalna komunikacija obuhvaća riječi i rečenice određenog intenziteta, trajanja i tona. Za razliku od verbalne komunikacije, neverbalna komunikacija predstavlja slanje poruka bez riječi služeći se tjelesnim pokretima koji obuhvaćaju geste, izraz lica, govor tijela i drugo.

Završni rad organiziran je u nekoliko cjelina kojima se nastojala obraditi tema *Verbalne i neverbalne komunikacije u dječjem vrtiću*. U uvodnom dijelu određen je cilj istraživanja koji se odnosi na razumijevanje važnosti verbalne i neverbalne komunikacije u dječjem vrtiću odnosno u ranoj socijalizaciji. Drugim poglavljem *Socijalne vještine* obuhvaćena su temeljna znanja općenito o socijalizaciji te znanja o razvijanju socijalnih vještina posebice u predškolskim ustanovama. Za razvijanje socijalnih i komunikacijskih vještina u predškolskoj dobi osobito je važna igra čiji je utjecaj na razvoj komunikacije istražen u poglavlju *Dijete i igra*. Četvrtim poglavljem *Komunikacija* obrađen je pojam i razvoj rane komunikacije, a organizirano je u potpoglavlja u kojima je objašnjena verbalna komunikacija i njezini oblici te neverbalna komunikacija koja je obuhvatila informacije o komunikacijskoj okolini, fizičkim značajkama osobe koja komunicira, tjelesnim pokretima i pozicioniranju i određena saznanja o gestama. Peto poglavlje odnosi se na *Komunikaciju djece predškolske dobi*, osobito na razvoj neverbalnih znakova komunikacije kod djece predškolske dobi kao što su izraz lica, pogled i kontakt očima, govor tijela, upotreba prostora i tjelesni kontakt. Kao zasebno poglavlje promatrane su *Karakteristike dječje komunikacije u vrtiću*. Za što bolje razumijevanje verbalnih i neverbalnih znakova komunikacije u dječjem vrtiću proučena su dosadašnja istraživanja o

navedenoj temi te su u sedmom poglavlju *Dosadašnja istraživanja dječje komunikacije u vrtiću* predstavljeni i najzanimljiviji rezultati istraživanja. U posljednjem poglavlju *Zaključak* iznesena su zaključna razmatranja o temi završnog rada.

2. Socijalne vještine

Čovjek je društveno biće koje se voli kretati u društvu, sklapati nova prijateljstva i voli biti društven odnosno socijalan. On od samog početka živi u zajednicama u kojima se razvija socijalizacija. To je proces usvajanja znanja, stavova, socijalnih vještina i socijalne osjetljivosti. Socijalne vještine su složena pojava koja uključuje tri dimenzije ponašanja kao što su tendencija da dijete izrazi slaganje odnosno interes i pozitivne emocije prema drugim odgajanicima i odgajateljima, sposobnost integracije svojih ponašanja s ponašanjima druge djece u dinamičnoj socijalnoj interakciji te sposobnost da dijete regulira pažnju i emocionalnu reaktivnost. Usvajanje socijalnih kompetencija može se reflektirati i kroz sljedeća ponašanja: sposobnost djeteta predškolske dobi da socijalno funkcionira s drugim odgajanicima, da postiže osobne ciljeve i razvije osjetljivost za komunikaciju s drugom djecom. Mnogobrojne su definicije socijalne kompetencije, a u radu s djecom najčešće se pod pojmom socijalizacije obuhvaća učinkovitost uspostave odnosa pojedinog djeteta s vršnjacima u jasličkoj, odnosno vrtićkoj skupini (Kranželić i Bašić, 2008).

Vrtić je odgojno – obrazovna ustanova u kojoj se dijete predškolskog uzrasta prvi puta susreće sa socijalnim okruženjem. U tom okruženju on sebe promatra kao dio jedne zajednice u kojoj on mora, bez prisustva roditelja i ostalih članova uže obitelji, sam uspostaviti odnos s drugima (odgajateljima i drugom djecom). Razvoj socijalnih kompetencija u ranoj dobi najčešće se odnosi na sposobnost pojedinog djeteta da inicira i održava odnose s vršnjacima (Falamić, 2008). Usvajanje socijalnih vještina odnosno kompetencija obuhvaća izvršenje zadataka koja predstavljaju izazove djeci (Kranželić i Bašić, 2008).

Činjenica je da je stjecanje socijalnih kompetencija iznimno važno u prvih pet do šest godina života kada se uspostavljaju temelji na kojima će se graditi odnosi. Zadatak odgajatelja nije nimalo lagan. Oni u predškolskim ustanovama sve više pozornosti posvećuju razvoju socijalnih vještina djece, osobito razvoju komunikacije (Falamić, 2008). Autorica (Jurčević Lozančić, 2016) ističe kako je utjecaj odgajatelja na odgajanike značajan, a to se može ostvariti

promatranjem i praćenjem različitih aktivnosti u kojima se ističu dječje kompetencije.

Predškolski odgoj djece baziran je na poticanje djece da razvijaju vještine socijalizacije te emocionalne, tjelesne i kognitivne vještine. Provođenje vremena s drugom djecom koja su različitih razvojnih kompetencija omogućuje djetetu da se razvija. U predškolskim ustanovama naglasak se stavlja na različita ponašanja različitih dobnih skupina kako bi djeca po modelu učenja uvježbali različite socijalne kompetencije (Jurčević Lozančić, 2016).

3. Dijete i igra

Razvijene socijalne vještine temelj su na kojem se grade pozitivni socijalni odnosi, a što ujedno omogućava i bolju prihvaćenost odgajnika s drugim odgajanicima. Kao primjer može se navesti igra u kojoj djeca bolje upoznaju sebe, svoj život, okolinu u kojoj borave i koju svojim aktivnostima oživljavaju. Igra je vrlo važna u djetetovom životu. Ona mu omogućuje da iznosi svoje ideje, iskustva, da razvija logičko mišljenje te da se emotivno prilagodi situaciji u kojoj se nalazi, zajedno s drugom djecom (Jurčević Lozančić, 2016).

Cilj dječje igre jest upoznavanje samoga sebe, a sama igra ostavlja dubok trag na djetetu. Tijekom igre vrlo je bitno, ali i zanimljivo promatrati neverbalne znakove djece i uočavati promjene u igri. Igra je simultano ponašanje u kojem se djeca svaki put, iznova na nov i neobičan način igraju. Igram dijete uči (Kihás, 5. studenog 2018).

Slika 1. Igra u dječjem vrtiću

Izvor: <https://www.highlights.com/parents/articles/8-get-along-great-games-preschool-kids>

Kihás (5. studenog 2018) ističe kako je u vrtićkoj dobi igra iznimno bitna za dječji razvoj (slika 1). To je jedna od temeljnih potreba djeteta. Kvalitetno i pravilno tumačenje neverbalnih znakova tijekom igre omogućava kvalitetnije usmjeravanje i poticanje djetetovog razvoja, komunikacijskih kompetencija i neovisnosti. Najveći dio dana djeca vrtićke dobi provode u igri i putem nje i

komuniciraju. Autorica Starčević Perica (2019) ističe da bi prilikom igranja odgajnika u dječjem vrtiću bilo poželjno birati tradicionalne igračke koje potiču međusobnu interakciju, izmjenu uloga u komunikaciji, učestalost započinjanja komunikacije i drugo. Istraživanja su ukazala na činjenicu da igranje s tradicionalnim igračkama kod djece potiče bolju verbalizaciju, upotrebu većeg broja riječi, igru koja je praćena većim brojem neverbalnih znakova u odnosu na igru u kojoj se ne koriste tradicionalne igračke.

Osim tradicionalnih igračaka u igri autorica Starčević Perica (2019) ističe kako je za razvoj verbalne komunikacije i razvoj govorno-jezičnih vještina predškolskog djeteta čitanje i prelistavanje knjiga i slikovnica iznimno bitno. Čitanjem se potiče djetetov razvoj i potrebno ga je provoditi od najranije dobi.

U zajedničkoj igri djeca oponašaju modele i to osobito starijih osoba koje se nalaze u njihovoj neposrednoj okolini kao što su roditelji, odgajatelji, bake i djedovi. Oni dogovaraju i uvažavaju stajališta i želje pojedinaca iz svoje okoline. Suradnja između djece započinje igranjem u parovima ili skupinama. U igri oni dogovaraju, pregovaraju i pronalaze kompromise. Bitno je osvijestiti djecu o dogovorima za igru – gdje će e igrati, s kime, s kojim igračkama i na koji način. U igri moraju postojati pravila koja su unaprijed zajednički dogovorena (Vidodinac, 2008).

Socijalizacija djece predškolskog uzrasta kroz igru odvija se na način da djeca u igri simuliraju stvarnost koju pokušavaju na bezazlen, virtualan način shvatiti. Igra djeci služi za testiranje njihovih mogućnosti, uspostavljanje odnosa s drugom djecom i odraslima, za stvaranje modela u kojima je sjedinjena realnost i dječja mašta. Uspješna socijalizacija rezultat je intenzivno razvijenih djetetovih sposobnosti u predškolskom razdoblju. To je razdoblje kada je dijete najbolje i najlakše usmjeriti i razdoblje kada su sposobnosti za socijalizaciju najaktivnije. Obzirom da su u toj dobi vršnjaci u ravnopravnoj komunikaciji obje strane su jednako odgovorne za ishod komunikacije, suradnju i postavljene ciljeve u igri (Mahmutović, 2013).

Socijalni razvoj djeteta odvija se u nekoliko koraka. Prvi korak obilježava se nesocijalnom aktivnošću odnosno neangažiranjem, promatračkom aktivnošću i samostalnom igrom. Nakon određenog vremena ovakav oblik igre prelazi u paralelnu igru u kojoj se dijete počinje igrati pokraj drugog djeteta, ali ne utječe na njegovo ponašanje (Mahmutović, 2013).

4. Komunikacija

Slika 2. Komunikacija

Izvor: <https://www.cpapracticeadvisor.com/firm-management/article/12353055/6-ways-for-managers-to-improve-communication>

Povezanost osoba te dobar i kvalitetan odnos rezultat su dobre i uspješne komunikacije između najmanje dvoje ljudi (Bilbao, 2020). Ukoliko je odnos između primatelja i pošiljatelja poruke bliži, intimniji, pun povjerenja i prijateljski tada će se osobe puno bolje razumjeti i moći će puno bolje komunicirati (slika 2.). Komunikacija je pod utjecajem situacije u kojoj se dva ili više sugovornika zateknu, a ovisno o situaciji sugovornici bi se trebali ponašati prema unaprijed dogovorenim društvenim pravilima. Primjerenost ponašanja u određenim situacijama posljedica su usvojenih socijalnih vještina. Osim verbalne komunikacije, vrlo bitno je tijekom komunikacije pratiti i neverbalne znakove koje nam sugovornik šalje. Jedan od važnih čimbenika razumijevanja neverbalne poruke jest ponašanje pojedinca u prisustvu drugih osoba. U ovakvim situacijama neverbalno ponašanje je pod kontrolom s ciljem ostavljanja dobrog dojma i pozitivne slike o sebi (Tatković, Diković, Tatković, 2016).

Usvajanje vještina komuniciranja bitno je potaknuti od najranije dobi. Rana komunikacija podrazumijeva razdoblje usvajanja vještina koje su odgovorne za slanje poruka i primanje odgovora. Posljedica su djetetovom razvoja i sazrijevanja osobito u prvih šest godina djetetovog života. Periodizacija rane komunikacije obuhvaća predjezično razdoblje koje traje od djetetove druge godine života i razdoblje od druge do šeste godine djetetovog života. Do

navedenog razdoblja, dijete urednog intelektualnog i motoričkog razvoja trebalo bi ovladati materinskim jezikom i njime verbalno komunicirati u različitim životnim situacijama. U komunikaciji dijete bi trebalo biti sposobno davati i primati informacije razgovorom. Ukoliko dijete nije normalnog, tipičnog razvoja tada se predjezično odnosno jezično razdoblje produžuje do onog trenutka kada dijete uspije komunicirati (Ljubešić i Capanec, 2012).

Ljubešić i Capanec (2012) ističu da razdoblje predjezične komunikacije obuhvaća poglede, mimiku i geste, a razdoblje jezične komunikacije obuhvaća riječi i rečenice. U ovoj podjeli komunikacije zanemaren je proces slanja poruka, a koji je ujedno i jedan od ključnih sastavnica komunikacijskog procesa.

Sastavni dio komunikacije je i komunikacijska namjera odnosno namjera priopćavanja određenih informacija sugovorniku. To je razdoblje djetetovog života kada je ono svjesno da njegovo ponašanje utječe na socijalnu okolinu. Te razvojne promjene odvijaju se od 9 do 12 mjeseca djetetovog života (Ljubešić i Capanec, 2012). Govorna faza započinje izgovorom prve riječi koja je uglavnom imenica. Dijete u dobi od 15. do 26. mjeseci počinje povezivati značenje dvije riječi (Vrdoljak, 2010).

Poznato je da djeca komuniciraju s ciljem ostvarivanja različitih komunikacijskih svrha kao što su traženje pomoći, ponavljanje određenih radnji, odbijanje aktivnosti u kojima ne žele sudjelovati ili zadataka koje ne žele riješiti, traže objašnjenja za određene postupke, pozdravljaju i komentiraju. Prethodno nabrojano se osobito odnosi na djecu ranije životne dobi (Ljubešić i Capanec, 2012).

Autor Bilbao (2020) nadalje ističe da se verbalni i neverbalni znakovi komunikacije osim kod odraslih mogu uočiti i kod djece već od najranije dobi. Prema dostupnim istraživanjima, dobra komunikacija između roditelja i djeteta omogućuje djetetu intelektualni razvoj tijekom prvih godina života. „*Najveći utjecaj na odgoj imaju razgovori koji se vode u obiteljskom domu.*“ (Bilbao, 2020; str. 119) što govori o velikoj ulozi roditelja u razvoju socijalnih i komunikacijskih vještina djeteta. Osim roditelja, na razvoj djeteta utječu i odgajatelji u predškolskim ustanovama. Oni različitim aktivnostima pomažu

djeci razvijati pamćenje, apstrakciju, spoznavanje okoline, autoregulaciju i naposljetku jezik odnosno govor kako bi djeca mogla komunicirati s njima, ali i drugim odgajanicima.

Jezikom se prenose emocije, želje, osobni stavovi, iskustva i znanja čime je omogućeno oblikovanje i razvoj osobnosti (Vrdoljak, 2010). Iako je sposobnost stvaranja riječi i oblikovanja rečenica prirodna svakoj osobi, djeci ipak treba pomoć roditelja i odgajatelja kako bi razgovorom u cijelosti razvili govor. Dobra komunikacija omogućuje djetetu da povezuje ideje, izražava emocije i iznosi svoja razmišljanja (Bilbao, 2020).

Postoji nekoliko načina proučavanja komunikacije, a za ovaj završni rad najzanimljiviji je pedagoško – psihološki aspekt u kojem je moguće razlikovati tri elementa komunikacije: znak ili simbol, označeno i značenje. Simboli ili znakovi povezuju element označeno i element značenje. Znakovi kojima se djeca služe prilikom komunikacije mogu biti verbalni i neverbalni. Verbalni znakovi mogu biti vizualni (pismo, vizualni simbol, znanstveni jezik, umjetnički jezik) i akustički (govor, akustički signali i glasovi). Neverbalni znakovi također mogu biti vizualni (pogled, slika, prostor) i akustični (buka, šum, raznovrsni zvukovi) (Tatković i sur., 2016).

Ovisno o broju sugovornika verbalna komunikacija može se podijeliti i na:

- javnu,
- interpersonalnu i
- intrapersonalnu komunikaciju (Vrdoljak, 2010).

Postoji nekoliko podjela komunikacije, a najbitnija za ovaj rad jest podjela komunikacije prema komunikacijskom kanalu na osnovu koje razlikujemo verbalnu, neverbalnu i informacijsko-komunikacijsku komunikaciju, a prema načinu komuniciranja razlikuju se verbalna i neverbalna komunikacija (Tatković i sur., 2016).

4.1. Verbalna komunikacija

Verbalna komunikacija uključuje sve izgovorene riječi, a isključuje ne glasovno ponašanje. Pod pojmom glasovnog ponašanja obuhvaćene su sljedeće komponente komunikacije: intonacija, visina, brzina izgovorenih riječi i

oklijevanje prilikom izražavanja. Ona je ugodnija za prenošenje informacija, te logičkih i apstraktnih ideja sugovorniku (Tatković i sur., 2016).

4.1.1. Oblici verbalne komunikacije

Verbalna komunikacija se odvija pomoću pisanog i govorenog jezika korištenjem riječi u razgovorima. Poznata je i pod pojmom usmena komunikacija koja se dijeli na:

- formalni razgovor,
- formalne diskusije u grupi i
- neformalni razgovor (Pejić Bach i Jaković, 2014).

Razumijevanje verbalne komunikacije moguće je ostvariti s tri aspekta, a to su retorika, dijalog odnosno razgovor i monolog odnosno govor (Tatković i sur., 2016).

4.2. Neverbalna komunikacija

Prema provedenim istraživanjima više od 60% međuljudske komunikacije prenosi se neverbalnim načinom komuniciranja. Od prethodno navedenog neverbalnog postotka 55% se odnosi na izraz lica, 38% na glas, a samo 7% poruka se prenosi riječima (Vrdoljak, 2010a).

Izraz neverbalne komunikacije odnosi se na komuniciranje sredstvima, a da se pritom ne koristi govor odnosno riječi (Knapp i Hall, 2010). Razvoj sposobnosti čitanja neverbalnih znakova povezan je s kognitivnim razvojem, a razvija se od najranije dobi do adolescencije. Tu sposobnost prate određene sposobnosti kao što su dekodiranje vizualnih, glasovnih i kombiniranih znakova (Neill, 1991).

Tijekom 60.-ih godina 20. stoljeća dogodio se najveći porast interesa za istraživanje i razumijevanje neverbalne komunikacije. Provodila su se mnogobrojna istraživanja kojima su se željele saznati informacije o pojedinim dijelovima tijela i porukama koje oni prenose. Provodile su se studije gledanja, vokalno istraživanje emocija, širenje zjenica, proučavale su se stanke i oklijevanja tijekom spontanog govora te se istraživale tjelesne aktivnosti. Osim istraživanja o specifičnim dijelovima tijela istraživao se i osobni prostor pojedinca i njegov raspored u prostoru (Tatković i sur., 2016).

Neverbalnu komunikaciju moguće je istražiti i tumačiti na način da se proučava komunikacijska okolina u kojoj se pojedinac nalazi, da se proučavaju fizičke značajke osoba koje komuniciraju te da se prate tjelesni pokreti i pozicioniranja. Govor tijela je jedan od aspekata neverbalne komunikacije koji je potrebno usavršavati i vrlo dobro poznavati kako bi se u komunikaciji izbjegle nesuglasice i kako sugovornici ne bi krivo interpretirali ponašanja (Tatković i sur., 2016). To je odraz emotivnog stanja svake osobe i vrijedan pokazatelj osjećaja koje ljudi u određenom trenutku doživljavaju. Jedan od takvih primjera jest činjenica kada muškarac postane svjestan da se udebljao nekoliko kilograma i nakon toga nesvjesno počne povlačiti nabor kože ispod brade. Žene za razliku od muškaraca na višak kilograma reagiraju neverbalnim znakom glađenja haljine na bedrima prema dolje. Kada ljudi osjećaju strah ili zauzimaju obrambeni stav najčešće prekriže ruke. Postoji još mnoštvo primjera neverbalne komunikacije odnosno govora tijela, a svrha njih je prepoznati emocionalno stanje druge osobe na način da primjećujemo ono što nam osoba verbalno izriče te da primjećujemo okolnosti u kojima to čini. Poznavanje neverbalnih znakova pomaže pri odvajanju činjenica od mogućih izmišljotina i razdvajanje stvarnosti od maštarija (Pease, A. i Pease, B. 2008).

Funkcije neverbalne komunikacije su mnogobrojne, a jedna od bitnijih je naglašavanje verbalnih poruka. Dakle, neverbalnom komunikacijom ponavlja se ono što je verbalno rečeno, ali isto tako postoji i mogućnost izražavanja stavova i neslaganje s prethodno izrečenim. Također se može dogoditi situacija kada se osoba nalazi u nepovoljnom položaju, ne želi slagati, ali ne želi ni reći istinu pa onda verbalna komunikacija proturječi neverbalnoj. Kombinacija te dvije komunikacije može se javljati u kombinaciji:

- pozitivnog tona i negativnih riječi,
- negativnog tona i pozitivnih riječi,
- pozitivnog izraza lica i negativnih riječi i
- negativnog izraza lica i pozitivnih riječi (Rijavec i Miljković, 2002).

Autori Rijavec i Miljković (2002) nadalje ističu da ukoliko tijekom komunikacije ne dolazi do sukoba ove dvije vrste komunikacije tada neverbalna

komunikacija može pomoći osobi da zapamti verbalnu poruku ili da ju dodatno pojasni.

Neverbalna komunikacija uključuje govor tijela, prostor i vrijeme u kojima se odvija komunikacija, geste, boje, fizičke značajke osoba koje komuniciraju, raspored predmeta u prostoru (Dvorski, 2017).

4.2.1. Komunikacijska okolina

Komunikacijska ili fizička okolina utječe na postizanje ciljeva u komunikaciji, na raspoloženje pojedinca, izbor riječi i postupke. Ona nije dio odnosa, ali utječe na odnose među ljudima. Komunikacijska okolina uključuje rasvjetu, boju prostorije, temperaturu u prostoriji, namještaj, zvukova i ostale elemente koji mogu imati utjecaj na razvijanje ljudskih odnosa (Knapp i Hall, 2010).

Osim prostornog rasporeda objekta i materijala na rezultat odnosa u komunikaciji i na interakciju mogu utjecati i tragovi aktivnosti koji obuhvaćaju na primjer opušak cigarete ili miris parfema i slično koji znatno utječu na formiranje dojma o osobi, a što kasnije utječe na interakciju (Tatković i sur., 2016).

4.2.2. Fizičke značajke osobe koja komunicira

Fizička karakteristike koje mogu utjecati na komunikaciju i stvaranje odnosa su građa tijela, visina, težina, boja kože, ten, mirisi i slično (Knapp i Hall, 2010). Osim navedenog, na komunikaciju i interakciju sugovornika može se utjecati i artefaktima odnosno predmetima koji se koriste za uljepšavanje kao što su na primjer ruž za usne, naočale, umjetne trepavice, perika, nakit i dodatci (Tatković i sur., 2016).

4.2.3. Tjelesni pokreti i pozicioniranja

Tjelesni pokreti koji mogu utjecati na stvaranje komunikacije su kretnje i položaji tijela koji su povezani s gestama i pokretima udova, glave, ruku, stopala i nogu. Osim navedenog, na komunikaciju mogu utjecati i neverbalni znakovi poput izraza lika, pokreta očiju (treptanje, usmjereni pogled, zadržavanje pogleda, proširene zjenice) i držanja tijela (Knapp i Hall, 2010).

Tjelesni pokreti predmet su istraživanja mnogobrojnih psihologa, osobito u onim psihološkim disciplinama koje se bave terapijama. U odgojno-obrazovnom procesu pokreti i položaj ruku vrlo je važan prilikom uspostavljanja kontakta i komunikacije s djecom predškolske ili školske dobi. Kao na primjer ističe se ispružena ruka i šaka koja iskazuje srdačnost i dobrodošlicu učenicima u razred ili odgajanicima u vrtićku skupinu. Suprotnost ispruženoj ruci i šaci jesu zatvorene i stisnute šake koje u komunikaciji predstavljaju nepristupačnost i odbijanje (Tatković i sur., 2016).

4.2.4. *Geste*

Određene geste su jasne svima, svi ih mogu razumjeti, dok pojedine geste mogu razumjeti samo pripadnici određene lokalne zajednice. To su geste koje imaju lokalno značenje (Tatković i sur., 2016). Mnogobrojne su podjele gesta i njihovih varijacija, a najčešće proučavane su geste koje su povezane s govorom i geste koje su neovisne o govoru (Knapp i Hall, 2010).

Geste neovisne o govoru poznate su pod nazivom amblemi ili autonomne geste. One nisu povezane s govorom, ali imaju izravan prijevod u rječniku ili definiciju. Ova vrsta gesti sastoji se od jedne ili dvije riječi ili fraza. Neke od ovih gesti djeca su sposobna razumjeti do 3. godine, a dekodiranje navedenih se povećava do 5. godine djetetovog života (Knapp i Hall, 2010).

Istraživanja koja su provedena s četverogodišnjacima su pokazala da su uspješni razumjeti ambleme kao što su: „Idem spavati“, „Tišina“, „Doviđenja“, „Da“, „Dvoje“, „Ne“, „Neću to napraviti“, „Dođi ovamo“,... Amblem „Luđak“ bio je pretežak za djecu navedene dobi. U odrasloj dobi osim rukama, odrasli se često koriste i drugim dijelovima tijela. Pa tako naprćen nos može značiti izraze kao što su „Gadi mi se!“, „Fuj!“ ili „Smrdi!“. Izraze „Ne znam“ ili „Nisam sigurna“ možemo iskazati dlanovima okrenutim prema gore, slegnutim ramenima ili kombinacijom navedenog (Knapp i Hall, 2010).

Autori Knapp i Hall (2010) navode da su geste koje su povezane s govorom izravno povezane ili su popraćene govorom. Četiri su opća tipa gesti koje su povezane s govorom, a to su: geste koje su povezane s govornikovim referentom, geste koje su prikaz odnosa govornika i referenta, geste koje imaju

ulogu vizualnog znaka interpunkcije u raspravama govornika i geste čija je uloga reguliranje i organiziranje govornog dijaloga sugovornika u komunikaciji. Tatković i sur. (2016) ističu da geste povezane s govorom mogu pomoću kretnji istaknuti određenu riječ ili rečenicu, upozoriti govornike na objekte, ritam ili tempo događaja u kojem prisustvuju. Pomoći njih može se prikazati određena radnja ili mogu poslužiti kao komentar na način odvijanja procesa interakcije.

5. Komunikacija djece predškolske dobi

5.1. Razvoj neverbalnih znakova komunikacije kod djece predškolske dobi

Oodrasli i djeca komuniciraju na različit način te ukoliko odgajatelj želi uspješno komunicirati s odgajanicom potrebno je prilagoditi komunikaciju dječjem uzrastu. Način verbalnog i neverbalnog komuniciranja ovisi o spolu i kronološkoj dobi djeteta (Neill, 1991).

Već u predškolskoj dobi djeca posjeduju umijeće neverbalnog komuniciranja što im donekle omogućuje da pročitaju želje i potrebe drugih ljudi odnosno djece u vrtićkoj skupini (Vrdoljak, 2010a). Djeca predškolske dobi u najranijim godinama života raspolažu s vrlo malim rasponom emocija za koje se smatra da su najvjerojatnije prirodene. Urođenost odaju signalnu strukturu lica odnosno usne, obrve i bjeloočnice kojima se šalje poruka. Te emocije javljaju se u mnogobrojnim kulturama i zasigurno nisu u najranijoj dobi usvojene učenjem, ali se njihov izražaj i značenje pod utjecajima društva ili iskustva mogu mijenjati od početnog, biološkog stanja do stanja koje je uvjetovano okolinom i iskustvom (Neil, 1991).

Budući da djeca počnu vrlo rano komunicirati, prije nego svladaju govor, svoju komunikaciju temelje na neverbalnim znakovima odnosno sredstvima kao što su usmjerenost pogleda, gesta, vokalizacija, facijalna ekspresija i drugo. Sredstva mogu koristiti pojedinačno ili u kombinaciji (Ljubešić i Capanec, 2012).

Spoznaja što sve dijete može postići komunikacijom i činjenica da je svjesno da postoje sredstva kojima to može postići dovodi do napretka u jezično-govornom razvoju. U dobi od druge godine djetetovog života dijete se počinje izražavati prvim semantičkim kombinacijama kao što su pokazivanjem prstom na keks i izgovaranje riječi „papati“. Prve semantičke kombinacije ujedno označavaju i ulazak u razdoblje rane jezične komunikacije (Ljubešić i Capanec, 2012).

5.1.1. *Izraz lica*

Osmijeh, smijeh ili pak nabiranja obrva kojim djeca žele skrenuti pozornost na neki drugu osobu ili neko drugo međudjelovanje su najčešći izrazi lica koje djeca rane predškolske dobi koriste tijekom komunikacije (Neill, 1991).

Kod dvogodišnjaka je karakteristično gledanje u osobe koje se nalaze u njihovoj okolini i oni u odnosu na djecu školske dobi ne mogu odvratiti pogled. Razlog tomu može biti i činjenica da su školska djeca svjesna da neka ponašanja nisu pristojna ili činjenica da su školarci u odnosu na dvogodišnjake izgubili dječju fizionomiju koja ih je štitila od stranaca u navedenoj dobi. Oponašanje izražaja lica naglo raste kod djece predškolske dobi od pete pa sve do trinaeste godine kada izraz lica postaje identičan izrazu lica odrasle osobe. Neverbalne znakovi komunikacije prepoznatljiviji su kod djece predškolske dobi nego kod odraslih osoba s obzirom da djeca imaju više mišićnog tkiva na licu što ujedno i olakšava brzinu pojedinih kretanja lica. Kao primjer može se navesti primjer petogodišnjeg djeteta koje u trenutku izgovaranja laži usta prekriva jednom ili objema rukama. Postoji mogućnost da će ovakva kretnja pratiti dijete tijekom čitavog života, ali isto tako će se s vremenom i smanjiti brzina kojom dijete to čini (Neill, 1991).

Nadalje, autor Neill (1991) ističe da su kod djece mlađe životne dobi karakteristična dva izraza nadmoći tj. urođenih znakova koji se upotrebljavaju u međusobnim prepiranjima kao što su arogantan pogled i podređenost odnosno negativan izraz lica i spuštenu brada. U predškolskoj dobi ovi znakovi omogućuju djeci da djeca u konfliktima pomoću navedenih znakova dođu na svoje.

Slika 3. Dječji izrazi lica u neverbalnoj komunikaciji

Izvor: <https://upbility.net/blogs/news/teaching-social-skills-non-verbal-communication>

Na slici 3. prikazani su najčešći izrazi lica u predškolskoj dobi kojima djeca iskazuju svoje emocije. Može se uočiti da pojedine verbalne znakove koji su iskazani izrazima lica prate i gestikulacija ispruženog kažiprsta, dlan na glavi i ruke na ustima.

5.1.2. Pogled i kontakt očima

Kontakt očima je aktivnost od iznimnog značaja za komunikaciju ljudi. Od nastanka ljudskog roda ljudi su zaokupljeni istraživanjem očiju i njihovim učinkom na ponašanja. Postoji nekoliko načina na koji se osobe mogu gledati u oči, a svaki ima određeno značenje. Ukoliko se djeca ili odrasle osobe gledaju ravno u oči tada sugovornici obično žele potvrditi neki postupak, događaj ili izjavu ili su otvoreni jedni prema drugima. Ukoliko se prilikom komunikacije izbjegava gledanje u oči to ukazuje na činjenicu da se osoba pretvara ili je depresivna pa izbjegava kontakte. Dulji kontakt očima odnosno zagledanje u drugu osobu znak su ili sviđanja ili ljubavnosti te osobe (Živković, 2015).

Tijekom boravka u skupini, odnosno u vrtiću, svako dijete na različit način izražava svoje potrebe, zadovoljstvo ili nezadovoljstvo koje iskazuje verbalnom i neverbalnom komunikacijom. Prilikom navedenih oblika komunikacije najizraženiji su signali koje dijete daje očima (Kihás, 5. studenog 2018). Pogled djece predškolske dobi povezan je sa skromnošću, širom otvorene oči s iskrenošću ili čuđenjem ili naivnošću, ovisno o situaciji u kojoj se nalazi. Nezadovoljstvo djeca izražavaju podignutim gornjim vjeđama i stisnutim usnim mišićima (Živković, 2015).

Najčešći neverbalni znakovi koje dijete koristi u igri su:

- zatvorene oči,
- mršteći pogled,
- podignute obrve,
- pucketanje prstima,
- dodirivanje stopala i drugo (Kihás, 5. studenog 2018).

Oči su vrlo vrijedno sredstvo kojima odgajatelj može dobiti mnoštvo informacija o strahu, iznenađenju, zbunjenosti, superiornosti, slaganju ili neslaganju djeteta s određenim događajem ili drugom djecom (Kihás, 5. studenog 2018).

5.1.3. Gestikulacija

Najčešće korišteno komunikacijsko sredstvo jest didaktička gesta pokazivanja odnosno usmjeravanja kažiprsta prema cilju. Eksperimenti su ukazali na činjenicu da čak 70% djece u dobi od 10 do 12 mjeseci života te 91% djece u dobi od 9 do 13 mjeseci života koristi se gestom pokazivanja. Taj neverbalni znak bitan je pokazatelj kasnijeg jezičnog razvoja odnosno upotrebe jezičnih sredstava – riječi i rečenica (Ljubešić i Cepanec, 2012).

Gesta se razvija sukladno djetetovom odrastanju. Kod novorođenčadi je karakteristično da gesta prati govor. Slikovite geste ili *iconic* geste se s godinama mijenjaju. Kod djece predškolske dobi one se mijenjaju u pantomimu događaja. Dijete o tim događajima govori te ih isto vrijeme i opisuje i glumi. Kao primjer može se navesti predškolsko djeteta koje želi opisati određeni pokret. To čini na način da opisuje pokret, ali se ujedno i okreće oko sebe kao da slijedi neki

predmet pogledom. U odnosu na odraslu osobu ili starije dijete, kod njega ne izostaje faza pokazivanja i okretanja za predmetom. Kod odraslih ili starije djece pokret nije vizualno praćen. Njihov govor nije kao kod djece predškolske dobi, usmjeren na njih same nego im je svojstveno suzdržano držanje (Neill, 1991).

Kod djece predškolske dobi nije prisutna metaforička gesta. Ona se tek javlja u starijoj dobi, od devet godina pa nadalje. Metaforičkim gestama upotpunjavaju se apstraktni pojmovi koji se kod djece mlađe dobi još uvijek ne pojavljuju. Kod djece predškolske dobi nije razvijena sposobnost viših organizacijskih razina govora. Ta sposobnost pojavljuje se tek u odrasloj dobi odnosno nakon 12. godine života.

5.1.4. *Govor tijela*

Vrlo važan oblik neverbalnog komuniciranja jest govor tijela. Njime ljudi često nastoje prikriti svoje osjećaje ili zavarati ljude o nekim spoznajama ili vlastitim osjećajima (Živković, 2015). „*Govor tijela je prozor u čovjekov um.*“ (Tatković i sur., 2016; str. 19). Autori Tatković i sur. (2016) nadalje ističu da je neverbalni oblik komunikacije koji se odnosi na ljudsko ponašanje moguće samo djelomično svjesno kontrolirati. Tumačenje govora tijela drugih zahtijeva visoku razinu prepoznavanja i kontrole vlastitih emocija, sposobnost procjenjivanja tuđih emocija, uočavanje znakova u govoru tijela te uspješno povezivanje s drugim ljudima. Kontrola emocija, osobito kod djece, vrlo je složen i zahtijevan proces koji se uči tijekom socijalizacije od najranije dobi. To omogućava djeci da prevladaju ljutnju, zabrinutost, nestrpljivost, nezainteresiranost, neprihvatanje stavova sugovornika te odbijanje.

Kihas (5. studenog 2018) ističe da je pokret vrlo vrijedan neverbalni alat kojim se može detektirati pripada li dijete vrtićkoj skupini u kojoj boravi, je li nervozno, mirno, kakav je njegov socijalni status u grupi, je li prihvaćen od strane vršnjaka i slično.

Postoje određene geste koje su identične i kod predškolaca, starije djece ili odraslih. Na primjer, stisnuta pesnica znak je bijesa i srdžbe, ispružene i otvorene ruke pozivaju sugovornika na suradnju, otvorenost ili iščekivanje pomoći. Osim gesta u kojima sudjeluju ruke, geste se mogu iskazati i glavom.

Kimanje glavom gore-dolje kod djece predškolske dobi predstavlja odobravanje ili pristanak na predloženu aktivnost, dok u nekoj drugoj kulturi kao što je na primjer istočnjačka kimanje glavom na navedeni način predstavlja suprotno. Nadalje, dijete kima glavom lijevo-desno kada nešto ne želi, neodobrava ili negoduje, a u istočnjačkoj kulturi takav oblik kimanja predstavlja potvrđivanje (Živković, 2015).

5.1.5. *Upotreba prostora*

Pojam i shvaćanje osobnog prostora uvelike se razlikuje od kulture do kulture u kojoj se dijete rodilo i boravi. U zapadnim zemljama, osobni prostor je „nevidljiva granica koja okružuje naše tijelo u koje uljezi ne mogu ući“ (Živković, 2015; str. 135, prema Sommer, 1969). Ta udaljenost odnosno granica može biti intimna, osobna, društvena i javna (Živković, 2015).

Zona intimne udaljenosti prostire se na oko pola metra od udaljenosti od sugovornika. To je udaljenost koja je karakteristična za vrlo bliske odnose kao što je odnos međusobno poznatih osoba i to majke i djeteta, najboljih prijatelja i slično. Ukoliko u ovu zonu govorniku uđe osoba s kojom nema blizak odnos može doći do nelagode i udaljavanja. Druga zona je zona osobne udaljenosti koja se nalazi od pola metra do metra udaljenosti između govornika koji su uključeni u proces komunikacije. Trećoj zoni ili zoni socijalne udaljenosti pripadaju odnosi čija se komunikaciji temelji na udaljenosti od jedan do tri metra. Ovaj oblik udaljenosti karakterističan je u poslovnoj komunikaciji gdje odnosi između osoba nisu bliski. Posljednja zona je četvrta zona ili zona javne udaljenosti koji označava udaljenost od tri metra na više od sugovornika. To je zona koja se može uočiti između učitelja i učenika, trgovca i kupca i slično (Tatković i sur., 2016).

Autori Tatković i sur. (2016) nadalje ističu kako je jedan od uzroka prekidanja komunikacije nepoštivanje tjelesne udaljenosti govornika.

5.1.6. *Tjelesni kontakt*

Autori Tatković i sur. (2016) tjelesni kontakt odnosno dodir ističe se kao jedan od najsnažnijih i najučestalijih oblika neverbalne komunikacije. Mnogobrojna istraživanja i rasprave posvećene su ovoj temi, a proučavaju ga

psihologija, sociologija, antropologija, medicina i druge znanosti. Značenje dodira nužno je interpretirati iz konteksta, ovisno o načinu komunikacije dvoje ili više ljudi i uzajamnim odnosima.

Kihás (5. studenog 2018) ističe da je dodir kao jedan od oblika neverbalne ljudske komunikacije iznimno bitan signal u pedagoškoj komunikaciji koji služi djetetu za izražavanje potreba u odnosu na drugu djecu u skupini. Postoje dodiri različitih namjera, a mogu biti:

- namjerni,
- nenamjerni,
- prijateljski ili
- neprijateljski.

Knapp i Hall (2010) ističu različite oblika dodira kao što su:

- tapšanje glave i leđa,
- šamaranje lica i ruke,
- udaranje lica ili prsa,
- štipanje obraza,
- milovanje lica, kose dijelova tijela,
- treskanje ruke ili ramena,
- ljubljenje obraza, ruku, usta, nogu,
- držanje šake, ruku, koljena,
- vođenje ruke,
- grljenje ramena, tijela,...

Nije svaka vrsta dodira poželjna. Izbor dodira ovisi o situaciji i međusobnom odnosu u komunikaciji. Intenzivnost, trajanje i izbor dodira najčešće ovisi o situaciji, dobi, spolu i razini odnosa uključenih strana. Osim što godi, dodir može izazvati i negativne reakcije kod sugovornika, upravljati interakcijom i služiti kao fiziološki podražaj (Knapp i Hall, 2010).

5.2. Verbalna komunikacija kod djece predškolske dobi

Govor je ljudska sposobnost koja se uči od najranije dobi, a tijekom čovjekovog života prolazi kroz nekoliko faza. Temeljna organizacija govora gotovo je identična u svim jezicima budući da je grkljan kod svih ljudi

specijaliziran za govor. Kod novorođenčadi je grkljan prilagođen funkciji sisanja, a vremenom se prije nego što dijete progovori prilagođava za govor (Neill, 1991).

Od najranije dobi djeca proizvode različite intonacijske obrasce. U dobi od 4. do 5. godina djeca mogu bez ikakvih poteškoća pročitano priču ispričati pripovjednim i izvještajnim tonom, ovisno o njihovoj želji. Činjenica je da češće upotrebljavaju pojačani izvještajni ton budući da on ima dominantniju kvalitetu podsjećanja u odnosu na pripovjedni. Češća uporaba izvještajnog tona upućuje na činjenicu da su djeca usvojila konvencije pričanja priče i ovim načinom stavljaju sebe u ulogu nadmoćnog pripovjedača (Neill, 1991).

Autor (Neill, 1991) ističe da je upravljanje intonacijom očito kod djece predškolske dobi prilikom igranja uloga oponašanja određenih osoba. Predškolci se tada služe različitim intonacijskim obrascima i različitim glasnicima kako bi uspješno odradili zadatak. Istraživanja su pokazala da se u takvim ulogama dobro snalaze i trogodišnjaci.

6. Karakteristike dječje komunikacije u vrtiću

Tijekom komunikacije s drugim odgajanicima i odgajateljima ili odgajateljicama, dijete se može promatrati na nekoliko načina. Uspješna komunikacija može se ostvariti ukoliko dijete u svojoj vrtićkoj okolini često izražava pozitivno raspoloženje, nije pretjerano ovisno o odraslim osobama, rado i samoinicijativno sudjeluje u aktivnostima koje su predložila druga djeca, izražava empatiju prema drugima, ostvaruje prijateljski odnos s drugim odgajanicima u grupi, pokazuje smisao za humor te prihvaća konstruktivne kritike drugih (Jurčević Lozančić, 2016).

Autorica Jurčević Lozančić (2016) nadalje ističe da osim promatranja djeteta, odgajatelj u svom radu može promatrati i djetetove socijalne vještine. Prilikom promatranja trebao bi se usmjeriti:

- na djetetovu želju da jasno verbalno izražava svoje potrebe,
- da na prikladan način zastupa svoja prava,
- da se tijekom aktivnosti i igre uklapa s drugom djecom,
- da rado i samoinicijativno sudjeluje u tekućim aktivnostima te da se izmjenjuje u postojećim,
- da pokazuje interes za drugu djecu i
- da s pozitivnim stavom pristupa drugoj djeci i igri u kojoj svi sudjeluju.

Naposljetku, odgajatelj je dužan i promatrati interakciju djeteta s drugom djecom. To može činiti promatrajući komponente kao što su prihvaćanje kompromisa i pregovaranje s drugom djecom, prihvaćanje i sudjelovanje u druženju s drugom djecom koja su različitih kognitivnih, intelektualnih, emocionalnih i drugih sposobnosti, promatranjem pridruživanja djeci u drugim aktivnostima te osjeća li se ono prihvaćeno ili izolirano od strane druge djece odnosno s kojom djecom je prijatelj, a koja djeca ga izbjegavaju (Jurčević Lozančić, 2016).

Odgajatelj u vrtiću uz razvijanje govora može povezati i neverbalnu komunikaciju na način da povezuju različite aktivnosti kao što je izrađivanje jednostavnih bubnjeva i udaraljki kojima će proizvesti niz zvukova i na taj način

stvoriti prostor za oponašanje zvukova vokalizacijom, ali i gestama. Dijete također može samostalno sudjelovati u aktivnostima u kojima, ukoliko ne želi dati odgovor verbalno, odgovor može dati gestama odnosno pogledom. Pa tako na primjer možemo upitati dijete čime se želi igrati: vlakićem ili autićem? Želi li plave ili crvene čarape? (Cvrčak, Dječji vrtić Zagreb, 2021)

Verbalna komunikacija koja se odnosi na jasljučku skupinu počinje od najranije dobi u obitelji, a nastavlja se u vrtiću. Najjednostavnija gesta mahanja ruku koja označava pozdrav „pa-pa“ započinje mahanjem ruke, a kasnije dijete mahanje povezuje s izgovorom i povezuje sve u jednu zaokruženu cjelinu prilikom koje se dijete koristi neverbalnim znakom i verbalnom komunikacijom. Pojava ovog oblika komunikacije karakteristična je za dob djeteta od godinu dana. Usvajanje ove geste poticaj je za razvoj komunikacije i usvajanje jezika. Na ovu aktivnost nadovezuje se još jedan oblik verbalnog komuniciranja, a to je korištenje govora kako bi se popratili nazivi predmeta ili aktivnosti. Ukoliko se dijete prilikom komuniciranja služi vokalizacijom kao što je „guuu“ ili „gaaa“, odgajatelji i roditelji bi trebali odgovoriti na djetetovu vokalizaciju i uspostaviti komunikaciju uzvraćanjem vokalizacije. Odlična aktivnost za razvijanje socijalizacije i komunikacije je i pjevanje kratkih rimovnih pjesmica, a da se pritom roditelji odnosno odgajatelji koriste pokretima i gestama kao što je na primjer „*Kad si sretan lupi dlanom ti o dlan...*“ (Starčević Perica, 2018).

Osim djece urednog razvoja, u vrtićkim skupinama nalaze se djeca s određenim poteškoćama u komunikacijskim vještinama, kako verbalnim tako i neverbalnim. Prilikom obavljanja svakodnevnih vještina, kod takve djece, uloga odgajatelja je prvenstveno uspostavljanje kontakta kako bi se moglo krenuti u daljnju akciju. Nakon započinjanja akcije potrebno je ponovno ostvariti kontakt kako bi se moglo nastaviti s daljnjom akcijom tj. poučavanjem. Kao primjer može se istaknuti situacija u kojoj odgajatelj od odgajanička zahtijeva da izuje papuče. Kako bi dijete učinilo ono što je odgajatelj tražio, nužno je da odgajatelj i verbalnim, ali i neverbalnim komuniciranjem djetetu jasno kaže zadatak. Prvo što odgajatelj treba učiniti jest uspostaviti kontakt s djetetom, podignuti njegovu nogu i verbalno izreći zadatak što kraće: „Papuče. Papuče skini“. Nakon

verbalne komunikacije, neverbalnom gestom polaganja ruke na djetetovu papuču opet ponavljamo frazu da dijete skine papuče. Nakon toga slijedi gesta vidljiva na izrazu lica odnosno osmijeh praćen verbalnim izrazom „Skinu papuču.“ Nakon što dijete to učini, odgajatelj bi ga trebao pohvaliti. Vrlo vjerojatno je da će dijete s vremenom uspjeti povezati verbalne upute s neverbalnim gestama s kojima se koriste odgajatelji i naučiti spomenuti obrazac. Učenjem obrazaca kod djece razvijaju se verbalne i neverbalne komunikacijske vještine, a kod djece koja imaju određene poteškoće potrebno je kao što je već spomenuto radnje najavljavati gestama, pokazivanjem ili pak slikama i fotografijama (Genčić, 2019).

7. Dosadašnja istraživanja dječje komunikacije u vrtiću

Autorica Jović (2019) provela je istraživanje u vrtiću u kojem je sudjelovalo 30-ero djece u tri dobne skupine: četverogodišnjaci, petogodišnjaci i šestogodišnjaci. Prema provedenom istraživanju ukupno je uočeno 468 gesta, a dnevno su djeca prosječno koristila oko 15,60 gesta. Učestalost gesta u šezdeset minutnom razdoblju bio je od minimalno 2 do maksimalno 43 geste, a najviše gesta tijekom dana upotrijebili su šestogodišnjaci. U odnosu na broj pojavljenih gesti i vrsti gesti u komunikaciji najčešće su upotrebljavane didaktičke geste i to se posebice istaknula gesta pokazivanja (33,55%) i gesta predstavljanja predmeta (29,06%). Najmanje korištene geste bile su geste dohvaćanja, a geste naglašavanja nisu se uzimale u obzir. Osim didaktičkih, djeca su u komunikaciji upotrebljavala i simboličke, konvencionalne, opisne i emocionalne geste.

Tijekom istraživanja autorica Jović (2019) je promatrala komunikacijski prostor djece. Prilikom promatranja uočila je da su djeca u većini slučajeva komunicirala s drugom djecom i to koristeći geste (64,53%). Zanimljiva je činjenica da su djeca tijekom komunikacije birali dijete istog spola i to u čak 69,31% slučajeva.

Kljunić, Cepanec i Simleša (2016) provele su istraživanje u redovnim zagrebačkim vrtićima na šezdesetero djece u dobi od 5 do 6 i pol godina s ciljem ispitivanja obilježja verbalnog i neverbalnog načina komuniciranja kod djece vrtićke dobi urednog razvoja. U okviru verbalne komunikacije promatrale su se pojedine varijable kao što je ukupna razina neeholaličnog govornog jezika, neobičnosti koje su se pojavile u obilježjima govora, neposredna eholalija i stereotipna uporaba riječi ili jednostavnijih fraza. U okviru neverbalne komunikacije autorice su provele istraživanje na pojedinim varijablama kao što je kontakt očima, izraz lica, dijeljenje zadovoljstva u interakciji i opisne, konvencionalne, instrumentalne i informativne geste. Rezultati provedenog istraživanja u okviru domene verbalne komunikacije pokazali su zadovoljavajuće, uredne rezultate kada se govori o varijablama koje provjeravaju postojanje eholalije i stereotipne uporabe riječi ili jednostavnih

fraza. Neobičnost u izražavanju uočena je samo kod dvoje djece. U okviru istraživanja varijabli neverbalne komunikacije rezultati su bili u skladu s očekivanim, ali su odstupanja u većoj mjeri uočena u varijabli dijeljenja zadovoljstva u interakciji. Odstupanja su se posebice odnosila na spontanu uporabu gesta. Najveći postotak djece koristio je opisne geste kao na primjer kada dijete uz pomoć ruku pokazuje postupak četkanja zubi. Pojava informativnih gesti prilikom istraživanja bila je vrlo oskudna i nesustavna. Kao primjer autorice ističu pokazivanje prstiju kada se verbalno izražava o tome koliko komada nečega ima.

Povezivanje neverbalne komunikacije s verbalnom izraženo je finim promjenama u pogledu, izrazima lica i upotrebom gesta. Čak 70% djece koja su sudjelovala u istraživanju prilikom verbalnog izražavanja pokazuje prikladne promjene u pogledu, izrazu lica i uporabi gesti. Oko 23,3% ispitanika vrtičke dobi koristila se samo jednim modalitetom neverbalnog komuniciranja prilikom verbalnog izražavanja. Također, dio djece u vrlo maloj mjeri (6,7%) nije uspjelo povezati verbalnu i neverbalnu komunikaciju (Kljunić i sur., 2016).

Autorica istraživanja Matošić (2019) istraživala je neverbalnu dječju komunikaciju, a istraživanje je provela u Dječjem vrtiću „Seka i Braco“ u Slavanskom Brodu u kojemu je boravak organiziran u poludnevnom ili cjelodnevnom boravku, a u sklopu vrtića bili su uključeni i posebni programi. Rezultati istraživanja koji su bili provedeni u starijoj dobnoj skupini ukazali su na činjenicu da djeca dolaskom u vrtić uglavnom pozdravljaju neverbalnim znakovima kao što je podizanje glave prema gore ili mahanje rukom koje je bilo praćeno blagim osmijesima. Manji broj djece u promatranoj skupini neverbalnu komunikaciju upotpunio je verbalnom i pozdravljao uz kratki pozdrav „Dobro jutro!“

Prozivka djece prilikom dolaska u vrtić uglavnom je bila verbalnog karaktera, a uključivala je potvrđivanje prisutnosti izrazom „Tu sam!“ koji je bio popraćen neverbalnim znakovima komunikacije kao što je dizanje dlana u zrak (Matošić, 2019).

Matošić (2019) nadalje ističe kako je rješavanje matematičkih listića kod djece starije dobi predstavljalo poteškoće koje su bile vidljive i popraćene neverbalnim znakovima negodovanja i uzdisanja. Dio djece s lakoćom je rješavao postavljene matematičke zadatke i njihovo zadovoljstvo tijekom rješavanja radnih listića bilo je praćeno osmijesima na licu. Djeca mlađe životne dobi prilikom rješavanja zadataka koje su im zadali odgajatelji, ukoliko nisu svladali određeno gradivo koje je bilo predviđeno da se odradi kao priprema za osnovnu školu, gledala su okolo i promatrala ostale vršnjake, a njihovi radni listovi tijekom obilaska i provjeravanja samostalnog rada bili su prazni.

Tijekom boravka u dječjem vrtiću autorica Matošić (2019) prisustvovala je obradi teme prometa prilikom čega je u Dječji vrtić „Seka i Braco“ došao policijski službenik koji im je na vrlo zanimljiv način prezentirao gradivo prometa koje se odnosilo na prometna pravila i prometne znakove. Zadovoljstvo mališana popraćeno je mnoštvom verbalnih i neverbalnih znakova. Verbalna komunikacija uglavnom se svela na izraze oduševljenja kao što su „jupi“ ili „to“, a neverbalni znakovi popraćeni su pomnim praćenjem pokreta policijskog službenika i njegovog rada.

Tijekom boravka u vrtiću autorica Matošić (2019) uočila je da je najviše zastupljena igra u kojoj je moguće primijetiti mnoštvo neverbalnih znakova. U istraživanju djece koja pohađaju Dječji vrtić „Seka i Braco“ rezultati su ukazali na činjenicu da su se djeca uglavnom najviše igrala lego kockicama i prijevoznim sredstvima prilikom čega su imali vrlo bliski kontakt tijelima što je pokazatelj međusobne bliskosti. Nadalje, igranje prijevoznim sredstvima kod djece je potaknulo korištenje verbalne komunikacije kao što je oponašanje zvukova prijevoznih sredstava, a čiji su se tonovi tijekom igre povećavali odnosno smanjivali. Osim navedene igre, autorica Matošić (2019) nadalje ističe kako su djeca uživali igrajući uloge trgovaca ili konobara u restoranima odnosno gošća koje je obilovalo mnoštvom neverbalnih znakova. Znakovi koje su djeca najčešće koristili su promjene u boji i jačini glasa, promjene na izrazima lica kod konobara u trenutku kada poslužuju goste. Posluživanje je popraćeno velikim osmijesima, radošću i međusobnim slaganjem, uz korištenje ruku koje je bilo

upotpunjeno i verbalnom komunikacijom koja se odnosila na prezentiranje ponude restorana.

Kao vrlo bitna aktivnosti u dječjem vrtiću iskazala se aktivnost donošenja vlastite igračke ili igrački u vrtić s kojima se dijete taj dan cijeli dan igralo. Ova aktivnost u Dječjem vrtiću „Seka i Braco“ bila je predviđena jednom tjedno, a kod djece je izazvala niz neverbalnih znakova. Djeca su bila sretna, oduševljena, širom otvorenih očiju zbog znatiželje i uzbuđenosti da predstave svoju igračku drugoj djeci. Neka djeca su iskazala i neslaganje s funkcijama određenih igračaka i njihovim opisima koja su bila praćena neverbalnim znakovima kao što su spuštene i spojene obrve te napučene usne (Matošić, 2019).

Autorica Matošić (2019) ističe da je prilikom posjeta Dječjem vrtiću „Seka i Braco“ sudjelovala u zanimljivoj aktivnosti ispitivanja dječje reakcije na riječi nepostojećeg značenje. Kao primjer navela je riječ „amuš“ (od imenice „šuma“ što je bilo povezano s obilježavanjem dana Ivane Brlić-Mažuranić i njezinog djela Šuma Striborova). Djeca su neverbalnim znakovima ukazala na činjenicu da ne znaju značenje riječi „amuš“. Svoje neznanje izrazili su podizanjem obrva i širom otvorenim očima, smijali se i smijeh popratili rukama tako što su prekrivali usta jednom ili objema rukama, međusobno se pogledavali i čudili uz pratnju verbalnim znakovima odnosno upotrebom rečenica kao što su: „Što je to?“, „Pa to ne postoji.“ i „Nikada to nisam čuo/la!“

U vrtićkim skupinama se u pojedinim grupama nalaze i djeca s poteškoćama. Jedna od poteškoća su i komunikacijske poteškoće u kojima odgajatelj mora biti sposoban dobro procijeniti njihovo ponašanje i slijediti dječju inicijativu. Odgajatelji u vrtićkim skupinama su primijetili da se npr. djeca s poremećajem spektra iz autizma često teže verbalno izražavaju te da je s njima potrebno ostvariti druge oblike komunikacije, a najčešće su to geste. Način komuniciranja odgajatelja s djetetom ovisi o načinu komunikacije djeteta. Autorica ističe da je primijetila da se u vrtićkoj skupini djeca s poremećajima iz spektra autizma umjesto zvukovima i riječima koriste neverbalnim znakovima odnosno gestama. Na primjer, ukoliko dijete nešto želi ono plače i uzima ruku te vodi odgajatelja

smjerom u kojem želi ići te dugim pokretom prati objekt s kojim se želi igrati. Istraživanja su pokazala da većina djece kod kojih su uočeni problemi iz spektra autizma komuniciraju s namjerom da dobiju određeni objekt ili da sudjeluju u aktivnosti koja ima pruža zadovoljstvo, a ne s ciljem iskazivanja vlastitih misli i osjećaja. Bitno je napomenuti da je uloga odgajatelja iznimno bitna, a očituje se u poticanju verbalizacije djece s poteškoćama kako oni ne bi potpuno odustali od komunikacije (Genčić, 2019).

Autorice Burić, Capanec i Šimleša (2019) provele su istraživanje nad djecom koja su pokazivala anksiozni poremećaj selektivnog mutizma koji obilježava izostanak govora u socijalnim situacijama koje od djeteta zahtijevaju da ono govori. To je osobito izraženo u dječjem vrtiću ili školi. Izostanak govora događa se samo u interakciji s nepoznatim osobama, a najčešće se razvija u dobi između 2. i 4. godine života. U interakciji s drugom djecom i odgajateljicama djeca koja imaju poremećaj selektivnog mutizma imaju narušenu verbalnu i neverbalnu komunikaciju koja se očituje neobičnim pokretima tijela, napetosti gornjeg dijela tijela, napetim izrazima lica i slabim kontaktima očiju. Od neverbalnih znakova komunikacije najčešće se koriste kimanjem ili odmahivanjem glave, slijeganjem ramena, gestama pokazivanja i pojačanim kontaktima očiju. Često prilikom komunikacije pokazuju kreativne načine komuniciranja kao što je pisanje slova po zraku čime uspješno prenose poruku bez potrebe za verbalnim izražavanjem. Isto tako, postoje i djeca koja u vrtiću ne žele sudjelovati u komunikaciji, niti verbalno niti neverbalno što znatno otežava pohađanje vrtića.

8. Zaključak

Komunikacijske kompetencije djece su dinamične i prilagodljive društvu i prostoru u kojem djeca borave. Činjenica je da se dječja sposobnost komunikacije razvija s godinama i iskustvom stoga je potrebno usmjeravati djecu od najranije dobi na ostvarivanje socijalnih kontakata i razvijanje komunikacije i interakcije. Novorođenče započinje komunicirati već s majkom koristeći izraze lica, pokrete i zvukove kao što su gugutanje i plač. Roditelji, osobito majka odgovaraju na djetetovu potrebu za komunikacijom.

Osim roditelja, značajnu ulogu u razvijanju komunikacije imaju i odgajatelji u dječjim vrtićima. Temelj odgajateljske uloge u vrtiću je komunikacijskih proces s odgajanicima koji predstavlja važan dio djetetovog cjelokupnog razvoja.

Na osnovu prikupljenih informacija može se zaključiti da je neverbalna komunikacija oblik komunikacije koji se može potpuno razumjeti samo ukoliko se promatra i verbalno ponašanje pojedinca. Ovaj oblik komunikacije iznimno je bitan u radu s djecom predškolske dobi obzirom da su oni više povjerljivi prema neverbalnim nego verbalnim znakovima komunikacije. Istraživanja su pokazala da se djeca u vrtićkoj skupini najčešće koriste neverbalnim znakovima kao što je podizanje glave prema gore ili mahanje rukom koje je bilo praćeno blagim osmijesima ili dizanjem dlanova u zrak. U pojedinim situacijama, neverbalni znakovi koristili su se i u verbalnoj komunikaciji kada su djeca željela naglasiti važnost pojedinih rečenica.

Zanimljiva su istraživanja koja su provele autorice u odnosu na djecu koja pohađaju vrtiće, a koja imaju određene poremećaje u ponašanju iz spektra autizma ili selektivnog mutizma. Ta istraživanja pokazala su da se djeca najčešće koriste neverbalnim znakovima posebice gestama i da odgajatelj koji radi u skupini koju pohađa takvo dijete mora iznimno dobro poznavati neverbalnu komunikaciju djeteta kako bi ga što lakše uključio u aktivnosti koje se provode u vrtiću i u igru s drugom djecom.

Kako bi djeca što kvalitetnije razvila komunikaciju u dječjem vrtiću ona se moraju što više igrati. Igram se djeca transformiraju i ostvaruju te razvijaju i verbalnu i neverbalnu komunikaciju. Igram se potiče dječja kreativnost, neovisnost i komunikacijske vještine govora, a zadatak odgajatelja u vrtiću je promatrati dijete, njegove socijalne vještine, jasno verbalno izražavanje dječjih potreba, samoinicijativno sudjelovanje u tekućim aktivnostima te interes za drugu djecu i da s pozitivnim stavom pristupa drugoj djeci kako bi se razvoj oba oblika komunikacije ostvario i kako bi odgajanci što bolje usvojili komunikacijske vještine.

Literatura

1. Bilbao, A. (2020). *Dječji mozak objašnjen roditeljima*. Zagreb: Egmont d.o.o
2. Burić, M., Capanec, M., Šimleša, S. (2019). Obilježja neverbalne komunikacije djece sa selektivnim mutizmom – nalikuju li onima u poremećaju iz spektra autizma? *Logopedija*, 9(2), 50-58.
3. Cvrčak, Dječji vrtić Zagreb, (2021). Poticanje komunikacije i govornog izražavanja. Preuzeto 28.06.2021.: <https://vrtic-cvrcak.zagreb.hr/default.aspx?id=352>
4. Dvorski, J. (2017). *Odrednice inovativne komunikacije u poslovnom određenju*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: Zagreb, doktorska disertacija
5. Falamić, M. (2008). Vrtić kao poligon za učenje socijalnih vještina. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 14 (54), 12-16.
6. Genčić, S. (05. ožujka 2019.). Komunikacijske teškoće kod male djece. Preuzeto 24.06.2021.: <https://www.djecjivrticvukovar1.hr/2019/03/05/komunikacijske-teskoce-kod-male-djece/>
7. Jović, M. (2019). Spontana uporaba gesta djece predškolske dobi. Preuzeto 25.06.2021.: <https://core.ac.uk/download/pdf/270118709.pdf>
8. Jurčević Lozančić, A. (2016). *Socijalne kompetencije u ranome djetinjstvu*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
9. Kihás, L. (05. studenog 2018). Neverbalni signali djeteta u igri. Preuzeto 25.06.2021.: <https://lanakihás.com/2018/11/05/neverbalni-signali-djeteta-u-igri/>
10. Kljunić, K., Capanec, M., Šimleša, S. (2016). Imaju li hrvatska djeca urednog razvoja uistinu „urednu“ komunikaciju? *Hrvatska revija za rehabilitaciju istraživanja*, 52(2), 1-10.
11. Knapp, MI., Hall, JA. (2010). *Neverbalna komunikacija u ljudskoj interakciji*. Jastrebarsko: Naklada Slap

12. Kranželić, V., Bašić, J. (2008). Socijalna kompetencija i ponašanje djece predškolske dobi kao osnova preventivnim programima – razlike po spolu. *Kriminologija i socijalna integracija*, 16 (2), 1-14.
13. Ljubešić, M., Ceganec, M. (2013). Rana komunikacija: u čemu je tajna? *Logopedija*, 3(1), 35-45.
14. Mahmutović, A. (2013). Značaj igre u socijalizaciji djece predškolskog uzrasta. *Metodički obzori* 8, 2(18), 21-33.
15. Matošić, M. (2019). *Neverbalna komunikacija djece rane i predškolske dobi*. (Završni rad). Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Slavonski Brod, Hrvatska.
16. Neill, S. (1991). *Neverbalna komunikacija*. Zagreb: Educa, nakladno društvo d.o.o.
17. Pease, A., Pease, B. (2008.) *Velika škola govora tijela*. Zagreb: Mozaik knjiga.
18. Pejić Bach, M., Jaković, B. (2014). *Komunikacijsko – prezentacijske vještine*. Zagreb: Alka script d.o.o.
19. Rijavec, M., Miljković, D. (2002). *Neverbalna komunikacija – jezik koji svi govorimo*. Zagreb: IEP.
20. Starčević Perica, M. (2018). Geste i razvoj govora. Preuzeto 28.06.2021.: <https://martininblog.hr/geste-i-razvoj-govora/>
21. Starčević Perica, M. (2019). Igračke – uloga u poticanju razvoja govora i jezika. Preuzeto 29.06.2021.: <https://martininblog.hr/igracke-uloga-u-poticanju-razvoja-govora-i-jezika/>
22. Tatković, N., Diković, M., Tatković, S. (2016). *Pedagoško – psihološki aspekti komunikacije*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
23. Vidodinac, Ž. (2008). Djeca suradnici. *Školski vjesnik*, 57(1-2), 153-163.
24. Vrdoljak, T. (2010). Jezik i komunikacija: kako prenosimo informacije. *Drvo znanja*, 14(131), 42-47.
25. Vrdoljak, T. (2010a). Jezik i komunikacija: kako prenosimo informacije. *Drvo znanja*, 14(133), 58-64.

26. Živković, I. (2015). *Temeljni koncepti socijalne psihologije*. Zaporešić:
Veleučilište Baltazar Zaporešić

Popis slika

Slika 1. Igra u dječjem vrtiću.....	5
Slika 2. Komunikacija	8
Slika 3. Dječji izrazi lika u neverbalnoj komunikaciji	18

Izjava o izvornosti završnog rada

Izjavljujem da je moj završni/diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristio drugim izvorima osim onih koji su navedeni u njemu.

(vlastoručni potpis studenta)